

ZDZISŁAW KOZIÓŁ
 Szkoła Główna
 Gospodarstwa Wiejskiego
 Warszawa

EFEKTYWNOŚĆ NAKŁADÓW PRZY RÓŻNYM POZIOMIE INTENSYWNOŚCI W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH

Podstawą badawczą efektywności nakładów w zależności od poziomu intensywności są dane i materiały za rok gospodarczy 1956/57 z 75 gospodarstw chłopskich okręgu środkowo-zachodniego prowadzących rachunkowość rolną. Badane gospodarstwa podzielono na cztery grupy obszarowe, a mianowicie: I — 3—7 ha, II — 7—10 ha, III — 10—14 ha i IV — powyżej 14 ha, a następnie w każdej grupie obszarowej wydzielono dwie podgrupy (A i B) o różnym poziomie intensywności. Szczegółowe dane o badanych gospodarstwach podaje tabela 1.

Tabela 1

Charakterystyka badanych gospodarstw

Grupa	Obszar ha	Poziom intensywno- ści ¹	Liczebność bada- nych gospodarstw	Użytki rolne								Liczba osób średnio w gospo- darstwie
				ogó- łem ha	w tym							
					ziemia orna		sady		trwale użytki zielone			
					ha	%	ha	%	ha	%		
I	3—7	A	7	5,91	4,76	80,5	0,09	1,5	1,06	18,0	3,86	
		B	6	3,92	3,17	80,9	0,07	1,8	0,68	17,3	3,83	
II	7—10	A	12	8,42	7,16	85,0	0,10	1,2	1,16	13,8	5,08	
		B	10	9,07	8,32	91,7	0,09	1,0	0,66	7,3	5,00	
III	10—14	A	13	11,50	9,71	84,4	0,09	0,8	1,70	14,8	5,69	
		B	11	11,36	9,97	87,8	0,17	1,5	1,22	10,7	5,18	
IV	powy- żej 14	A	8	15,75	13,22	84,6	0,22	1,4	2,21	14,0	4,12	
		B	8	17,30	14,50	83,8	0,13	0,8	2,67	15,4	4,62	

¹ A — niższy poziom intensywności, B — wyższy poziom intensywności. W dalszych tabelach, oraz w tekście używać będziemy dla określenia poszczególnych grup symboli IA, IB, IIA, IIB itd.

W ramach grup obszarowych poszczególne podgrupy gospodarstw nie wykazują dużych różnic pod względem struktury użytków rolnych i ilości siły roboczej.

Gospodarstwa mniej i więcej intensywne w grupie obszarowej I (3—7 ha) oraz w grupie obszarowej IV (pow. 14 ha) posiadają prawie taką samą strukturę użytków i ilość siły roboczej. Natomiast gospodarstwa bardziej intensywne w II i III grupie obszarowej dysponują stosunkowo wyższym, aniżeli gospodarstwa mniej intensywne, procentem trwałych użytków zielonych w strukturze użytków.

W badaniach problemu efektywności nakładów zastosowano metodę, którą J. Okuniewski¹ wyodrębnił jako metodę wartościową bezpośrednią. Za miernik intensywności przyjęto wielkość nakładu gospodarczego na 1 ha użytków rolnych.

W omawianych gospodarstwach nakłady gospodarcze w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych kształtują się następująco (tab. 2).

Tabela 2

Nakłady gospodarcze na 1 ha użytków rolnych w wydzielonych grupach gospodarstw

Grupy obszarowe	Nakłady gospodarcze		Nakłady materiałowo-pieniężne		Nakłady pracy		
	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	
I	A	7 004	100,0	4 178	100,0	2 826	100,0
	B	12 318	175,9	7 176	171,7	5 142	181,9
II	A	6 543	100,0	3 842	100,0	2 701	100,0
	B	10 109	154,5	6 495	169,1	3 614	133,8
III	A	5 527	100,0	3 428	100,0	2 098	100,0
	B	8 749	158,3	5 559	162,2	3 190	152,0
IV	A	5 583	100,0	3 472	100,0	1 911	100,0
	B	6 402	118,9	4 105	118,2	2 297	120,2

Tabela 2 informuje nas o stosunkowo dużej różnicy pomiędzy poziomami intensywności poszczególnych podgrup gospodarstw. Występuje tutaj określona prawidłowość polegająca na tym, że w miarę wzrostu obszaru gospodarstw zmniejsza się zarówno ich intensywność, jak i maleje różnica między wyodrębnionymi dwoma jej poziomami w grupach obszarowych.

Analiza części składowych nakładu gospodarczego wykazuje, że na uzyskanie produkcji rolniczej z 1 ha gospodarstwa o wyższym poziomie intensywności zużytkowały zarówno więcej nakładów materiałowo-pieniężnych, jak i nakładów pracy żywej. W pierwszych trzech grupach obszarowych gospodarstwa zaliczone do podgrupy B wydatkowały na produkcję od 62,2% do 71,7% nakładów materiałowo-pieniężnych oraz od 33,8% do 81,9% nakładów pracy żywej więcej aniżeli gospodarstwa o niższym poziomie intensywności (podgrupy A). Jedynie w IV grupie obsza-

¹ J. Okuniewski, Intensywność i poziom produkcji w gospodarstwach chłopskich. PWRiL. Warszawa 1959.

rowej różnica w poniesionych przez gospodarstwa o niższym i wyższym poziomie intensywności nakładach jest stosunkowo niewielka. Dane tabeli 2 pozwalają sformułować bardziej ogólny wniosek, a mianowicie: stosunkowo wysokie zróżnicowanie poziomów intensywności w gospodarstwach o małym obszarze zmniejsza się w miarę wzrostu wielkości gospodarstw, zaś w ostatniej, najwyższej grupie obszarowej spada prawie do zera. W naszych badaniach nie ograniczamy się wyłącznie do zmierzenia poziomu intensywności, ale również chcemy dowiedzieć się, jakie osiągnięto efekty w wyniku wzrostu poziomu intensywności gospodarstw. Do oceny efektywności poniesionych nakładów należy przyjąć takie kryteria, które dałyby odpowiedź w jakim stopniu zostały zrealizowane zadania produkcyjne i finansowe gospodarstw rolnych. W tym wypadku w rachubę wchodzi: kryterium produktywności, produktywności pracy, opłacalności oraz kryterium charakteru intensywności. Trudno jest stwierdzić, które z wwżej wymienionych kryteriów jest ważniejsze i bardziej decydujące. W dokonywanej przez nas ocenie wydaje się, że każde z nich jest niezbędne i że chcąc uzyskać pełny obraz należy je wszystkie w równej mierze brać pod uwagę.

Nakład gospodarczy a produktywność gospodarstw

Związek jaki zachodzi między wielkością nakładów a rozmiarami uzyskanej produkcji przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Poziom nakładów gospodarczych a wielkość uzyskanej produkcji

Grupy obszarowe	Nakłady gospodarcze		Produkcja globalna		Produkcja gotowa		
	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	
I	A	7 004	100,0	8 536	100,0	5 776	100,0
	B	12 318	175,9	15 775	184,8	12 133	210,0
II	A	6 543	100,0	8 709	100,0	6 154	100,0
	B	10 109	154,5	13 844	159,0	9 861	160,2
III	A	5 527	100,0	7 617	100,0	5 313	100,0
	B	8 749	158,3	12 309	161,6	9 138	172,0
IV	A	5 383	100,0	6 664	100,0	4 562	100,0
	B	6 402	118,9	8 417	131,5	6 323	138,6

Za miernik produktywności przyjęliśmy wartość produkcji globalnej oraz gotowej z jednostki powierzchni. Zarówno produkcja gotowa jak i globalna jest poprawiona o tę wartość, jaką stanowi różnica pomiędzy cenami zaliczeniowymi stosowanymi przez IER, a cenami dla produktów realizowanych w ramach dostaw obowiązkowych. Dane tabeli 3 pozwalają stwierdzić, że poniesione nakłady na produkcję są opłacalne. We wszystkich przypadkach uzyskana wartość produkcji globalnej z 1 ha użytków rolnych przewyższa wartość poniesionych nakładów gospodarczych. Nato-

miast z punktu widzenia stopnia efektywności nakładów mamy obraz wyraźnie zróżnicowany. Stwierdzamy to porównując w grupach obszarowych podgrupy gospodarstw o zróżnicowanych poziomach intensywności. W podgrupach tych, w gospodarstwach o poziomie intensywności B, w porównaniu z gospodarstwami poziomu A, wzrost produkcji globalnej, a w szczególności gotowej, jest większy od wzrostu nakładu gospodarczego na jednostkę powierzchni. Wynika z tego, że te gospodarstwa osiągają wyższy stopień efektywności nakładu, które gospodarują na wyższym poziomie intensywności, a więc ponoszą więcej nakładów na produkcję. Dla szczegółowego wyjaśnienia stopnia i charakteru związku zachodzącego między nakładami a produktywnością, oraz w celu wykrycia bardziej dokładnych sprawdzianów i uzasadnień dla postawionych przez nas wniosków, obliczyliśmy współzależność korelacyjną między nakładem gospodarczym a produkcją globalną. Zależności te określają następujące współczynniki korelacji ogólnej.

Tabela 4

Współczynniki korelacji i regresji

Grupy obszarowe		Współczynniki korelacji	Współczynniki regresji
I	A	$r_{xy} = 0,702$	$b_{yx} = 1,33$
	B	$r_{xy} = 0,742$	$b_{yx} = 1,51$
II	A	$r_{xy} = 0,704$	$b_{yx} = 1,42$
	B	$r_{xy} = 0,691$	$b_{yx} = 1,63$
III	A	$r_{xy} = 0,620$	$b_{yx} = 1,20$
	B	$r_{xy} = 0,603$	$b_{yx} = 1,33$
IV	A	$r_{xy} = 0,537$	$b_{yx} = 1,12$
	B	$r_{xy} = 0,711$	$b_{yx} = 1,69$

x — nakład gospodarczy, y — produkcja globalna.

Jak widzimy, zależność korelacyjna między badanymi wielkościami jest wyraźna, a jedyny wyjątek stanowią gospodarstwa podgrupy A w grupie obszarowej powyżej 14 ha. W określonym przypadku interesują nas bardziej współczynniki regresji dotyczące zmienności badanych wielkości. Przy założeniu zależności prostoliniowej wyrażają one zmienności każdej wielkości, ze zmianą drugiej wielkości o jednostkę (za jednostkę przyjęliśmy 1 zł na 1 ha). Jak wynika z tabeli 4, współczynniki regresji b_{yx} , wyrażające zmienność jednej wielkości, gdy drugą przyjmiemy za zmienną niezależną, są wyraźnie zróżnicowane i odzwierciedlają określoną prawidłowość. Jeżeli przyjmiemy za zmienną niezależną nakład gospodarczy X, to na każde 1 zł przyrostu nakładu w gospodarstwach I grupy obszarowej, o niższym poziomie intensywności, przypada przeciętnie 1,33 zł przyrostu produkcji globalnej, natomiast w gospodarstwach o poziomie B — 1,51 zł. Prawidłowość podanych współczynników regresji wyraża się w tym, że w badanych przez nas grupach obszarowych, w gospodarstwach, w których nakład na produkcję jest większy, współczynniki regresji są wyższe w porównaniu ze współczynnikami obliczonymi dla gospodarstw o niższym poziomie nakładów. Potwierdza to wysuniętą

już przez nas tezę, że wraz ze wzrostem nakładów na produkcję, na każde 1 zł przyrostu nakładu przypada przeciętnie więcej przyrostu produkcji globalnej.

Między wielkością nakładów a produktywnością zachodzi korelacja, która nie zawsze może mieć charakter korelacji prostej. Na stopień zróżnicowania współczynników regresji wpłynęły nie tylko nakłady, ale i inne czynniki, od których zależy produktywność rolnictwa. Z ważniejszych będą to: warunki glebowo-klimatyczne i warunki organizacyjne (np. organizacja procesu produkcyjnego, organizacja pracy, umiejętność gospodarowania i inne). Oczywiście nie jesteśmy w stanie wyeliminować ich wpływu na przyrost produkcji. Mogły one podnieść stopień efektywności nakładów w gospodarstwach o wyższym poziomie nakładów, ale możemy również założyć, że w podobny sposób mogły wpłynąć na przyrost produkcji w gospodarstwach o niższym poziomie nakładów. Z podanych czynników wzięliśmy pod uwagę warunki glebowe. Dane dotyczące wskaźnika bonitacji gleb kształtowały się następująco:

		Wskaźnik bonitacji gruntów ornych
Grupa I	Poziom intensywności A	1,91
	Poziom intensywności B	2,00
Grupa II	Poziom intensywności A	2,07
	Poziom intensywności B	2,11
Grupa III	Poziom intensywności A	2,07
	Poziom intensywności B	2,16
Grupa IV	Poziom intensywności A	1,73
	Poziom intensywności B	1,83

Wskaźnik bonitacji gleb jest nieco większy w gospodarstwach o wyższym poziomie nakładów. Obiekty te gospodarowały na stosunkowo lepszych glebach. Wydaje się jednak, że przy istniejących dość niewielkich różnicach, jakość gleb mogła wpłynąć na przyrost produkcji w gospodarstwach o wyższym poziomie intensywności raczej w nieznacznym stopniu. Należy przypuszczać, że nie zmieni to ogólnej prawidłowości mówiącej o większym przyroście produkcji globalnej na jednostkę przyrostu nakładów w gospodarstwach o wyższym poziomie intensywności.

Pewne zastrzeżenia może budzić również fakt, że nasze obliczenia oparliśmy na stosunkowo niezbyt licznej reprezentacji, ale dość wyraźna prawidłowość, występująca pomiędzy poszczególnymi poziomami nakładów we wszystkich grupach obszarowych, pozwala przypuszczać, iż zaobserwowane współzależności są właśnie wyrazem bardziej ogólnych prawidłowości.

Uważamy, że stwierdzona przez nas prawidłowość wynika z następujących przyczyn:

1) Gospodarstwa rachunkowiczów z okręgu środkowo-zachodniego znajdują się na stosunkowo jeszcze niskim, w porównaniu do ich możliwości produkcyjnych, poziomie intensywności. W takich warunkach pewnego „niedosytu” nakładowego, każde zwiększenie nakładów na pro-

dukcję dość wysoko procentuje, dając rosnące, a nie malejące przyrosty produkcji. Według pojęć sformułowanych przez W. Stysia¹, badane gospodarstwa nawet o najwyższym poziomie intensywności, nie osiągnęły minimum poziomu racjonalnej intensywności, po przekroczeniu którego przyrost produkcji w wyniku przyrostu nakładu wykazuje tendencję malejącą. W badanych gospodarstwach mamy więc do czynienia ze zjawiskiem rosnącego przychodu z ziemi.

2) W sytuacji, kiedy operujemy kategoriami w ujęciu wartościowym, stopień efektywności nakładów zależy od wysokości cen na środki produkcji i artykuły rolnicze oraz od ich wzajemnego stosunku. Badane gospodarstwa dostosowały swój kierunek produkcji do istniejącego poziomu i relacji cen w takim zakresie, że przechodzenie na wyższy poziom intensywności gospodarowania zwiększało stopień efektywności nakładów.

Oczywiście, nasze wnioski dotyczą przede wszystkim gospodarstw rachunkowych w badanym przez nas okręgu. Wydaje się jednak, że wnioski o wzroście stopnia efektywności nakładów w miarę przechodzenia na wyższy poziom intensywności gospodarowania można uogólnić na całą indywidualną gospodarke chłopską w okręgu środkowo-zachodnim.

Nakład gospodarczy a opłacalność gospodarstw i produktywność pracy

Za miarę opłacalności stosowania nakładów przyjęto wielkość dochodu czystego z jednostki powierzchni. W sposób bardziej pośredni opłacalność stosowania nakładów można określić wielkością produkcji czystej uzyskanej z jednostki powierzchni.

Jak widać z danych tabeli 5, wraz ze wzrostem nakładów na produkcję w poszczególnych grupach obszarowych wzrasta opłacalność ich stosowania. Gospodarowanie na wyższym poziomie intensywności jest we wszystkich przypadkach bardziej opłacalne. Potwierdza to wskaźnik rentowności określający, jaką część nakładu gospodarczego zajmuje dochód czysty. Bardzo charakterystycznie kształtuje się wielkość wytworzonego dochodu czystego i produkcji czystej z 1 ha użytków rolnych. W badanych grupach obszarowych o wyższym poziomie nakładów, wytworzono z jednostki powierzchni znacznie większe rozmiary zarówno dochodu czystego, jak i produkcji czystej.

Na szczególne zainteresowanie zasługują dane dotyczące przyrostu nakładów i dochodu czystego oraz wskaźnik rentowności dodatkowych nakładów w gospodarstwach o wyższym i niższym poziomie intensywności. We wszystkich przypadkach w wyniku zwiększenia intensywności produkcji o dodatkowe nakłady, gospodarstwa podgrupy B uzyskały większy przyrost dochodu czystego na jednostkę przyrostu nakładu. Potwierdza to wskaźnik rentowności dodatkowych nakładów. Tak więc stopień efektywności nakładów, z punktu widzenia ich opłacalności wzrasta w miarę przechodzenia na wyższy poziom intensywności gospodarowania. Ocena efektywności dodatkowych nakładów, z punktu widzenia wielkości gospodarstwa, prowadzi do stwierdzenia, że efektywność dodat-

¹ W. Styś: Zagadnienie intensywności i opłacalności produkcji rolnej, *Ekonomista*, 1959, Nr 4.

kowych nakładów gospodarstw podgrupy B jest wyższa w gospodarstwach o większym obszarze. Szczególnie jaskrawo występuje to przy porównaniu skrajnych co do wielkości grup obszarowych I — 3—7 ha, oraz IV — 14 i więcej ha. W tych ostatnich gospodarstwach, efektywność nakładów dodatkowych jest prawie dwukrotnie wyższa. Daje to podstawę do wyciągnięcia wniosku, że stopień efektywności nakładów zależy także od wielkości gospodarstw.

Tabela 5

Poziom nakładów gospodarczych a mierniki opłacalności w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych

Grupy obszarowe	Nakład gospodarczy		Dochód czysty		Wskaźnik rentowności	Przyrost		Wskaźnik rentowności dodatkowych nakładów	Produkcja czysta		
	zł	wskaźnik	zł	wskaźnik		na- kładu gospo- dar- czego zł	do- chodu czy- stego zł		zł	wskaźnik	
I	A	7 004	100,0	1 532	100,0	21,8	—	—	—	4 378	100,0
	B	12 318	175,9	3 457	225,6	28,1	5 314	1 929	36,3	8 599	196,4
II	A	6 543	100,0	2 166	100,0	33,1	—	—	—	5 128	100,0
	B	10 109	154,5	3 736	172,6	37,0	3 566	1 571	44,0	7 349	143,3
III	A	5 527	100,0	2 090	100,0	37,8	—	—	—	4 038	100,0
	B	8 749	158,3	3 560	170,3	40,7	3 222	1 469	45,6	6 750	165,1
IV	A	5 383	100,0	1 281	100,0	23,8	—	—	—	3 192	100,0
	B	6 402	118,9	2 015	157,3	31,5	1 019	734	72,0	5 000	156,6

Stosunkowo istotnym kryterium efektywności poniesionych nakładów na produkcję jest wskaźnik produktywności pracy. Pozwala on ocenić przede wszystkim efektywność poniesionych nakładów pracy żywej. Za wskaźnik produktywności pracy przyjęliśmy wartość produkcji globalnej przypadającą na 1 dzień pracy wydatkowanej na produkcję rolniczą. W przypadku badanych grup gospodarstw był on następujący:

Grupy	Wskaźnik produktywności pracy zł/dzień	
I	A	125
	B	131
II	A	130
	B	156
III	A	153
	B	156
IV	A	141
	B	165

Kształtowanie się wskaźnika produktywności pracy potwierdza stwierdzone przez nas poprzednio prawidłowości. Jest on wyższy w gospodarstwach poziomu intensywności B we wszystkich badanych grupach obszarowych. Jest on również wyższy w gospodarstwach o większym obszarze.

Charakter intensywności badanych gospodarstw

Rodzaje, ilości oraz proporcje ponoszonych na produkcję nakładów pozwalają nam sądzić o charakterze intensywności badanych gospodarstw. Przez charakter intensywności rozumiemy właśnie udział w procesie intensyfikacji poszczególnych rodzajów środków produkcji i ich wzajemne proporcje. Między efektywnością nakładów a charakterem intensywności istnieje określony związek.

Nie bez wpływu na stopień efektywności pozostaje fakt, które rodzaje nakładów zajmują dominującą rolę w procesie intensyfikacji, przy pomocy jakich środków gospodarstwa intensyfikują produkcję oraz jakie zmiany zachodzą w tym zakresie wraz ze wzrostem poziomu intensywności.

Tabela 6

Nakłady pracy, oraz środków obrotowych na 1 ha użytków rolnych

Grupy obszarowe	Skład organiczny nakładu gospodarczego ¹	Nakłady pracy		Środki obrotowe		
		dni/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	
I	A	1,47	70,6	100,0	3 946	100,0
	B	1,40	128,5	182,0	6 466	163,9
II	A	1,42	67,5	100,0	3 589	100,0
	B	1,80	90,3	133,7	6 109	170,2
III	A	1,63	52,5	100,0	3 211	100,0
	B	1,74	79,7	151,8	5 317	165,6
IV	A	1,81	47,8	100,0	3 244	100,0
	B	1,79	57,4	120,0	3 879	119,6

¹ Przez skład organiczny nakładu gospodarczego rozumiemy stosunek nakładów materiałowo-pieniężnych do nakładów pracy żywej.

Gospodarstwa podnoszą poziom intensywności przez zwiększenie nakładów na produkcję. Dotyczy to zarówno nakładów materiałowych, jak i nakładów pracy. Różnica w podgrupach A i B różniących się poziomem intensywności polega na tym, że następuje zmiana proporcji między tymi grupami nakładów w stosunku do całego nakładu gospodarczego. Wynika to dość wyraźnie z kształtowania się składu organicznego nakładu gospodarczego, oraz z porównania między podgrupami A i B wskaźnika wzrostu nakładów pracy w dniach na 1 ha ze wskaźnikiem wzrostu środków obrotowych. Jeżeli wzrost nakładów na produkcję w grupie obszarowej 3—7 ha odbywa się w decydującym stopniu przez zwiększenie nakładów pracy ludzkiej, to w innych grupach obszarowych, w gospodarstwach

Tabela 7
Nakłady środków obrotowych na 1 ha użytków rolnych

Grupy obszarowe	Środki obrotowe										
	Ogółem		Nasiona i sadzeniaki		Nawozy mineralne		Pasze		Inne środki obrotowe		
	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	zł/ha	wskaźnik	
I	A	3 945	100,0	466	100,0	103	100,0	2 564	100,0	812	100,0
	B	6 466	163,9	629	135,0	271	263,1	4 447	173,4	1 119	137,8
II	A	3 589	100,0	463	100,0	115	100,0	2 576	100,0	435	100,0
	B	6 109	170,2	662	143,0	306	266,1	4 301	167,0	840	193,1
III	A	3 211	100,0	489	100,0	167	100,0	2 115	100,0	440	100,0
	B	5 317	165,6	530	108,4	293	175,4	3 764	178,0	730	165,9
IV	A	3 244	100,0	499	100,0	114	100,0	2 011	100,0	620	100,0
	B	3 879	119,6	551	110,4	176	154,4	2 698	134,2	454	73,2

o większym obszarze, czynnikiem bardziej dominującym we wzroście nakładów są nakłady materiałowe. Prawie żadnych różnic nie wykazuje w tym zakresie ostatnia grupa gospodarstw (14 i więcej ha). W grupie tej gospodarstwa podgrupy B posiadają prawie identyczny wskaźnik wzrostu nakładów pracy i środków obrotowych. Wytłumaczyć to można tym, że gospodarstwa o mniejszym obszarze posiadają większe zasoby siły

Tabela 8
Struktura środków obrotowych w %

Grupy obszarowe	Nasiona i sadzeniaki	Nawozy mineralne	Pasze	Inne środki obrotowe	Ogółem	
I	A	11,8	2,6	65,0	20,6	100,0
	B	9,7	4,2	68,8	17,3	100,0
II	A	12,9	3,2	71,8	12,1	100,0
	B	10,8	5,0	70,4	13,8	100,0
III	A	15,2	5,2	65,9	13,7	100,0
	B	10,0	5,5	70,8	13,7	100,0
IV	A	15,4	3,5	62,0	19,1	100,0
	B	14,2	4,5	69,6	11,7	100,0

robotycznej w stosunku do wielkości gospodarstwa i mogą w poważniejszym stopniu zwiększyć nakłady pracy na produkcję. Wzrost poziomu intensywności odbywa się w gospodarstwach o mniejszym obszarze w większym stopniu przez zwiększenie nakładów pracy ludzkiej i ma charakter bardziej pracochłonny, zaś w gospodarstwach większych przede wszystkim przez zwiększenie nakładów w postaci materialnych środków pro-

dukcji i ma charakter bardziej kapitałochłonny. Proces ten ma charakter wyraźniej zarysowany, gdy rozpatrujemy to zjawisko tylko wyłącznie z punktu widzenia wielkości gospodarstw. W tym wypadku współczynnik składu organicznego nakładu gospodarczego wyraźnie rośnie, co oznacza, że udział nakładów typu materiałowego w łącznym nakładzie jest znacznie większy. Dane tabeli 6 pozwalają przypuszczać, że wzrost efektywności nakładów jest wywołany w gospodarstwach o mniejszym obszarze bardziej racjonalnym wykorzystaniem zasobów pracy, natomiast w gospodarstwach większych zwiększeniem nakładów materiałowych na produkcję.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 7 i 8, spośród środków obrotowych dominującą pozycję zajmują pasze, a w dalszej dopiero kolejności nasiona i sadzeniaki oraz nawozy mineralne. Należy pamiętać, że nawozy mineralne łącznie z nakładami na nasiona i sadzeniaki warunkują poziom intensywności produkcji roślinnej, pasze natomiast poziom produkcji zwierzęcej.

Gospodarstwa o wyższym poziomie nakładów różnią się od gospodarstw o poziomie A, między innymi, większym zużyciem pasz i nawozów mineralnych. Nasion i sadzeniaków zużywają one w liczbach bezwzględnych nieznacznie więcej, zaś w liczbach względnych nawet mniej (tabela 8). Ten fakt, że wraz ze wzrostem nakładów wzrastają przede wszystkim nakłady na pasze oraz nawozy mineralne nie pozostaje bez wpływu na stopień efektywności nakładów. Cechą charakterystyczną tych nakładów jest to, że ich wpływ na rozmiary produkcji jest bezpośredni. Ze wzrostem ich wzrastają bowiem rozmiary uzyskanej produkcji, w pewnym stopniu wyjaśnia nam to, dlaczego wraz ze wzrostem nakładów wzrasta stopień efektywności ich wykorzystania.

Fakt zużywania przez gospodarstwa o wyższym poziomie nakładów stosunkowo większych ilości pasz sugeruje, że zwiększanie nakładów połączone jest w określonym stopniu ze zmianą struktury produkcji rolniczej (tabela 9).

Zestawienie obejmuje tylko bezpośrednie nakłady materiałowo-pieniężne na produkcję roślinną i zwierzęcą, które pośrednio określają nastawienie produkcyjne gospodarstwa. Oczywiście obraz otrzymalibyśmy dokładniejszy, gdybyśmy mogli włączyć nakłady pracy żywej. Nie mniej, dane te wydają się być dostateczne do wnioskowania. Gospodarstwa badane, przechodząc na wyższy poziom intensywności gospodarowania, przeznaczają w większym stopniu nakłady na intensyfikację produkcji zwierzęcej. Zjawisko to występuje we wszystkich grupach obszarowych poziomu intensywności B, z tym, że silniej zaznacza się począwszy od III grupy obszarowej (10—14 ha).

Fakt zwiększania nakładów na produkcję odbywa się z pewną zmianą struktury produkcji. Następuje przesunięcie nastawienia produkcyjnego gospodarstw bardziej na produkcję zwierzęcą. To oczywiście nie pozostaje bez wpływu na stopień efektywności nakładów i powinno być brane pod uwagę przy wyjaśnianiu jego wzrostu. W trzech pierwszych grupach

Tabela 9

**Źródła pochodzenia nakładów materiałowo-pieniężnych, oraz kierunek
przeznaczenia bezpośrednich nakładów materiałowo-pieniężnych**

Grupy obszarowe		Kierunek przeznaczenia bezpośrednich nakładów materiałowo-pieniężnych		Źródło pochodzenia nakładów materia- łowo-pieniężnych	
		na produkcję roślinną w %	na produkcję zwierzęcą w %	własne %	dokupno %
I	A	21,3	78,7	69,7	30,3
	B	18,9	81,1	55,9	44,1
II	A	21,4	78,6	72,1	27,9
	B	20,3	79,7	66,9	33,1
III	A	26,5	73,5	71,5	28,5
	B	20,3	79,7	65,9	34,1
IV	A	29,3	70,7	64,4	35,6
	B	24,6	75,4	73,5	26,5

obszarowych z faktem zwiększania nakładów na produkcję wiąże się zwiększone dokupno nakładowych środków produkcji, szczególnie duże w gospodarstwach o mniejszym obszarze. Z tego wniosek, że w procesie intensyfikacji gospodarstwa uzależniane są w znacznym stopniu od rynku, jego zaopatrzenia i właściwej organizacji. Wzrost poziomu intensywności odbywa się oczywiście przy wykorzystaniu własnych środków, ale na tempo i stopień tego wzrostu wpływają przede wszystkim czynniki zewnętrzne, w pewnym stopniu niezależne od gospodarstwa, jak np. właściwe zaopatrzenie gospodarstwa w środki produkcji, rozwój przemysłu i jego usług na rzecz rolnictwa itp.

W końcowym podsumowaniu badań należy stwierdzić, że:

1. Przechodzenie na wyższy poziom intensywności gospodarowania było w badanym okresie opłacalne.

2. Wraz ze wzrostem poziomu intensywności w badanych gospodarstwach, zachodzą określone zmiany w strukturze ponoszonych nakładów oraz w strukturze produkcji rolniczej. Gospodarstwa o mniejszym obszarze intensyfikowały produkcję w większym stopniu przez wykorzystywanie własnych zasobów pracy, natomiast gospodarstwa większe przez zwiększanie nakładów materiałowych. Równocześnie ze wzrostem poziomu intensywności badanych gospodarstw następuje przesuwanie się nastawienia produkcyjnego gospodarstw bardziej w kierunku produkcji zwierzęcej.

3. W obecnych warunkach stopień wzrostu poziomu intensywności gospodarstw rolnych zależy w znacznym stopniu od czynników z poza gospodarstwa, a w szczególności od właściwego zaopatrzenia w środki produkcji, odpowiedniej organizacji rynku i instytucji związanych ze skupem produktów rolnych i zaopatrzeniem oraz od rozwoju przemysłu i jego usług na rzecz rolnictwa.

ЗДЗИСЛАВ КОЗЕЛ

Сельскохозяйственная Академия

В а р ш а в а

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЗАТРАТ В КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ С РАЗЛИЧНЫМ УРОВНЕМ ИНТЕНСИВНОСТИ

Резюме

Автор изучает эффективность затрат в 75 единоличных крестьянских хозяйствах. Принимая в качестве показателя интенсивности производственные затраты, он выделяет два уровня интенсивности хозяйств: А — низший и Б — высший. Эффективность затрат в выделенных уровнях интенсивности оценивается при помощи следующих критериев: производительности, рентабельности и продуктивности труда. Автор констатирует, что совместно с ростом уровня интенсивности повышается рентабельность производства и изменяется структура затрат и структура продукции. Более мелкие хозяйства увеличивают свою продукцию преимущественно путем больших затрат труда, крупнейшие хозяйства путем увеличения материальных затрат. Одновременно с ростом уровня интенсивности увеличивается удельный вес продукции животноводства в производстве хозяйства в целом.

ZDZISŁAW KOZIÓŁ

Agricultural University

W a r s a w

THE EFFECTIVENESS OF OUTLAYS ON THE VARIOUS LEVELS OF FARMING INTENSITY IN INDIVIDUAL PEASANT FARMS

Summary

The author tests the effectiveness of outlays in 75 individual peasant farms. Taking as a measure of intensity the farming outlays, he singles out two levels of farming intensity: A — lower and B — higher. The effectiveness of outlays in the allotted levels of intensity he estimates with the help of the following criteria; productivity, profitability and the productiveness of labour. The author confirms that in the case of a higher level of intensity the profitability of production also increases, as well as changing the structure of outlays and of production. The smaller farms intensify agricultural production to a greater degree by increasing the amount of work, while the larger farms do so by increasing material outlays.

Parallel to this higher level of intensity is the increase of animal rearing in the whole farming production.